

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 27 december 2019

Mål nr

B 5524-18

PARTER

Klagande

AN

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MR

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Narkotikabrott

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2018-10-16 i mål B 2113-18

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

MR ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av AN i Högsta domstolen med 3 058 kr. Av beloppet avser 2 446 kr arbete och 612 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

AN har yrkat att Högsta domstolen ska bestämma påföljden till skyddstillsyn i förening med fängelse.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. I enlighet med hovrättens dom har AN gjort sig skyldig till narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen (1968:64) som består i att han i sin bostad olovligen förvarat narkotika som inte var avsedd för eget bruk. Han har åt en vän förvarat drygt 2 500 tabletter som innehöll tramadol och knappt 6 300 tabletter som tillhörde eller liknade den grupp av preparat som brukar betecknas som bensodiazepiner. Brottet begicks den 3 november 2015.

Frågan i målet

2. Både tingsrätten och hovrätten har bestämt påföljden till fängelse i ett år. Frågan i Högsta domstolen är om påföljden i stället bör bestämmas till skyddstillsyn i förening med fängelse.

Utgångspunkter för påföljdsbestämningen avseende den aktuella brottsligheten

3. Straffskalan för narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen är fängelse i högst tre år. Straffvärdet för det aktuella brottet motsvarar, som hovrätten funnit, fängelse i drygt ett år.

4. Hovrätten har beaktat att det har gått en förhållandevis lång tid sedan brottet begicks och funnit att längden av det straff som ska dömas ut om fängelse väljs som påföljd (straffmättningsvärdet) motsvarar fängelse i ett år. Det finns inte skäl att frångå hovrättens slutsats i frågan om straffmättningsvärdet.

5. AN dömdes 2014 för bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll som begåtts 2010. Påföljden bestämdes till villkorlig dom och dagsböter. Det nu aktuella brottet har visserligen begåtts under prövotiden för den villkorliga domen. Den tidigare brottsligheten ligger emellertid så långt tillbaka i tiden att den inte bör påverka den påföljdsbestämning som nu ska göras.

Grundprinciperna för påföljdsvalet

6. Vid val av påföljd ska rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid ska sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 § brottsbalken (s.k. billighetsskäl) beaktas. Rätten får som skäl för fängelse, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. (30 kap. 4 § brottsbalken.)

7. Om brottslighetens straffvärde motsvarar fängelsestraff i ett år eller mer innebär det en presumtion för att fängelse ska väljas som påföljd (jfr prop. 1987/88:120 s. 100). Om straffvärdet är så högt men ett fängelsestraff, om fängelse hade valts som påföljd, på grund av den tilltalades ungdom hade

bestämts till kortare tid än ett år, ska den tänkta kortare strafflängden – straffmättningsvärdet – vara avgörande för om det råder en presumtion för fängelse med hänsyn till straffvärdet. Motsvarande gäller i allmänhet också om det är t.ex. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken som motiverar straffsänkningen.

8. Brottslighetens art, liksom tidigare brottslighet, kan också begränsa möjligheten att välja en annan påföljd än fängelse. De skäl som anges för fängelse kan, beroende på omständigheterna, med olika styrka tala för fängelse och de kan föreligga i olika kombinationer.

9. Utgångspunkten är alltså en presumtion mot att välja fängelse som påföljd. I de situationer då presumptionen mot fängelse är bruten och villkorlig dom (och böter) eller skyddstillsyn inte är tillräckligt ingripande, så har rätten möjlighet att ändå välja någon av dessa påföljder om det finns särskilda skäl för det. Exempel på sådana särskilda skäl finns i 30 kap. 7 § andra stycket och i 30 kap. 9 § andra stycket brottsbalken. Det rör sig om fall där en villkorlig dom eller skyddstillsyn kan förenas med en föreskrift om samhällstjänst. Men det kan även vara fråga om situationer där en skyddstillsyn kan förenas med en behandlingsplan (kontraktsvård). Det kan också vara fall där det har skett en påtaglig förbättring av den tilltalades personliga eller sociala situation eller där den tilltalade genomgår behandling för missbruk.

Påföljdsval vid narkotikabrott

10. Narkotikabrott av normalgraden är ett brott av sådan art att det normalt finns en presumtion för att påföljden ska bestämmas till fängelse. Som Högsta domstolen vid flera tillfällen framhållit kan emellertid den presumptionen variera i styrka beroende på omständigheterna. När straffvärdet är högt krävs det mindre för att brottslighetens art ska anses vara tillräcklig för att i ett enskilt fall motivera ett fängelsestraff (jfr ”0,73 gram kokain” NJA 2008 s. 653).

11. I fråga om mindre allvarlig narkotikabrottslighet av normalgraden kan det vara ett alternativ att döma till en icke frihetsberövande påföljd om förutsättningarna i övrigt för en sådan påföljd är uppfyllda. Det gäller framför allt om brottet avser innehav för eget bruk. Som en allmän utgångspunkt bör kunna gälla att villkorlig dom med dagsböter eller skyddstillsyn kan komma i fråga vid straffvärden som motsvarar fängelse i en månad (jfr ”Andra mefedrondomen” NJA 2012 s. 650). Det finns ett något större utrymme för att döma till skyddstillsyn eftersom den påföljden generellt anses mer ingripande och dessutom kan förenas med föreskrifter av olika slag (jfr ”Socialkontorsfallet” NJA 2000 s. 314 och ”Skärtorsdagsdomen” NJA 2008 s. 359).

12. Är straffvärdet högre än vad som nu har sagts kan en icke frihetsberövande påföljd likväl komma i fråga, om den kan förenas med samhällstjänst. Villkorlig dom eller skyddstillsyn i förening med samhällstjänst har i praxis ansetts kunna komma i fråga om straffvärdet inte är högre än att det motsvarar fängelse tre månader, normalt dock endast om brottet har avsett innehav för eget bruk. (Jfr ”Andra mefedrondomen” och ”0,34 gram heroin” NJA 2017 s. 45.)

Skyddstillsyn i förening med fängelse

Allmänt om påföljdscombinationen

13. Skyddstillsyn får förenas med fängelse, lägst fjorton dagar och högst tre månader. Om rätten förenar skyddstillsyn med fängelse får den inte samtidigt döma till böter eller meddela föreskrift om samhällstjänst. (28 kap. 3 § brottsbalken.)

14. Påföljdscombinationen får användas endast om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den tilltalades tidigare brottslighet (30 kap. 11 § brottsbalken).

15. Kombinationen skyddstillsyn och fängelse ersatte genom lagstiftning 1980 den tidigare möjligheten att vid skyddstillsyn förordna om behandling i anstalt under en tid som inte var bestämd i förväg och som kunde variera mellan en och två månader. I förarbetena uttalas att syftet med fängelsestraffet enligt 28 kap. 3 § brottsbalken är att, för det gränsskikt där valet står mellan skyddstillsyn och en betydligt allvarigare påföljd, kunna tillföra skyddstillsynen ett ytterligare moment av skärpa. Genom möjligheten att kombinera en skyddstillsyn med ett frihetsberövande på upp till tre månader kan sålunda, och då kanske främst vad gäller unga lagöverträdare, ett långvarigt frihetsberövande undvikas. Avsikten är inte att kombinationen mer allmänt ska användas för att skärpa skyddstillsynspåföljden. (Se prop. 1978/79:212 s. 55 och prop. 1987/88:120 s. 108.)

16. Som har framgått får påföljds kombinationen tillämpas bara om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till brottsligheten straffvärde eller den tilltalades tidigare brottslighet (30 kap. 11 § brottsbalken). Brottets art nämns inte i lagtexten. Det ska dock inte uppfattas så att detta skäl för fängelse inte får inverka på frågan om skyddstillsyn och fängelse kan väljas som påföljd. I rättsfallet "Misshandeln i Delsbo" NJA 2013 s. 922 dömdes en tilltalad för misshandel till skyddstillsyn med föreskrift om psykiatrisk behandling och två månaders fängelse. Misshandelsbrottet hade ett straffvärde som motsvarade fängelse i tio månader. Högsta domstolen uttalade att påföljds kombinationen får användas vid artbrott när straffvärdet är så högt att alternativet till en skyddstillsyn är ett inte helt kort fängelsestraff (se p. 7 i avgörandet).

Tidigare avgöranden avseende påföljds kombinationen

17. Påföljden skyddstillsyn och fängelse har i rättspraxis använts beträffande unga lagöverträdare för att skapa större möjligheter att undvika ett längre fängelsestraff. I rättsfallet NJA 2015 s. 1024 dömdes en 18-åring för bl.a. våldtäkt till skyddstillsyn och tre månaders fängelse. Om påföljden hade bestämts till fängelse skulle straffet ha blivit ett år. Den praxis som utvecklats

beträffande unga lagöverträdare hänger samman med den särskilt starka presumption mot fängelse som gäller i fråga om den som vid brottet ännu inte fyllt 21 år (jfr även NJA 1990 s. 578, NJA 1991 s. 444 och NJA 1994 s. 153).

18. Påföljdscombinationen tillämpas även för vuxna lagöverträdare. I rättsfallet ”Flyttkartongen” NJA 2016 s. 859 hänvisade Högsta domstolen till den dömdes personliga förhållanden som skäl för att välja skyddstillsyn och fängelse i stället för ett längre fängelsestraff. Den tilltalade dömdes för grovt dopningsbrott. Brottet hade ett straffvärde som motsvarade fängelse i åtta månader. Vid bedömningen beaktades att den tilltalade hade fått lämna sin anställning. Högsta domstolen tog vid påföljdsvalet hänsyn till att det hade skett en påtaglig förbättring av den tilltalades personliga och sociala situation. Den positiva utvecklingen skulle enligt domstolen kunna brytas om han ådömdes ett fängelsestraff (jfr även ”Misshandeln i Delsbo”).

Slutsatser avseende förutsättningarna att använda påföljdscombinationen

19. Påföljdscombinationen skyddstillsyn och fängelse bör med dessa utgångspunkter kunna tillämpas när det i det enskilda fallet finns starka skäl för det.

20. Att den tilltalade har begått brottet innan han eller hon har fyllt tjuugoett år kan utgöra ett sådant skäl som motiverar att påföljden bestäms till skyddstillsyn och fängelse. När det gäller vuxna kan påföljdscombinationen vara motiverad av skäl som gäller den tilltalades personliga förhållanden och som med särskild styrka talar för att välja skyddstillsyn som påföljd. Som exempel kan nämnas att en förbättring skett i den tilltalades situation eller att den tilltalade genomgår eller är beredd att underkasta sig behandling för missbruk eller något annat förhållande (jfr 30 kap. 9 § andra stycket brottsbalken). Även andra faktorer som i ett enskilt fall starkt talar mot ett längre fängelsestraff bör möjliggöra en användning av påföljdscombinationen (jfr 29 kap. 5 § brottsbalken, se även NJA 1989 s. 564).

Bedömningen i detta fall

21. AN lever under ordnade sociala förhållanden. Han har gjort gällande att ett längre fängelsestraff medför en risk för att han förlorar sin anställning och inte kan upprätthålla den kontakt han har med sina barn.

22. AN har dömts för att olovligen ha förvarat narkotika som inte var avsedd för eget bruk. Brottets art i förening med dess höga straffmättningsvärde talar med styrka för fängelse. Några starka skäl för att välja en annan påföljd än fängelse har inte framkommit. Det finns därmed inte förutsättningar att bestämma påföljden till skyddstillsyn i förening med fängelse. Påföljden för det brott som AN har gjort sig skyldig till ska således bestämmas till fängelse i ett år.

23. Hovrättens domslut ska därmed fastställas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Anders Eka, Agneta Bäcklund (referent), Sten Andersson, Eric M. Runesson och Cecilia Renfors
Föredragande justitiesekreterare: Mohamed Ali